

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЛІТАРНОГО САМОПРИЙНЯТТЯ КУРСАНТІВ ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДІВ

Маслюк Андрій

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна
andrumia@ukr.net

ORCID : <https://orcid.org/0000-0002-0530-9969>

Оржешко Дмитро

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
м. Київ, Україна
d.orgeshko@ukr.net

ORCID : <https://orcid.org/0009-0004-0371-5156>

Мета статті – здійснити аналітичне вивчення психологічних особливостей мілітарного самоприйняття особистості, зокрема в курсантів військових закладів.

Методи та процедура дослідження. Для забезпечення виконання й досягнення мети дослідження ми застосували методи науково-теоретичного вивчення проблеми : аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, що дозволило констатувати особливості досліджуваного явища – мілітарного самоприйняття сучасних курсантів.

Результати. Проблему мілітарного самоприйняття розглядається у широкому контексті науково-психологічних досліджень, присвячених психологічним особливостям військових. Мілітарне самоприйняття трактується як один з провідних компонентів самосвідомості особистості. Воно базується на самопізнанні і створює передумови для формування саморегуляції, саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації у військовій справі. Мілітарне самоприйняття розуміється як емоційно-оцінний, когнітивний і поведінковий компоненти самосвідомості, що проявляються в позитивному ставленні людини, яка обрала своєю професією військову діяльність, до самої себе і прийняття себе на рівні усвідомленої та засвоєної мілітарної суб'єктності.

Висновки. Позитивне самоприйняття курсантів військових закладів формується насамперед завдяки здатностям до багатогранної рецепції себе на рівні тілесності, соціальності, духовності тощо. Сформоване мілітарне самоприйняття дає підстави курсантові стати адаптивнішим, сильнішим та успішнішим у військовій підготовці й особистісному зростанні. Прийняття

себе на рівні статусно-рольового і тілесного ототожнення як «людини в мундирі» виступає запорукою формування у курсанта адекватного мілітарного самоприйняття, а також впевненості, відваги, гордості, патріотизму та інших просоціальних рис.

Ключові слова: курсанти, військові заклади, самосвідомість, мілітарна ідентичність, рецепція власного Я, мілітарне самоприйняття, основні параметри мілітарного самоприйняття.

Andriy Masliuk, Dmutro Orzheshko. Psychological peculiarities of military self-acceptance of cadets of military institutions.

Purpose of the article is to carry out an analytical study of psychological features of military self-acceptance of the individual, in particular, among cadets of military institutions.

Methods. In order to ensure the fulfilment and achievement of the research goal, we applied the methods of scientific and theoretical study of the problem: analysis, synthesis, generalization, abstraction, which allowed us to ascertain the peculiarities of the studied phenomenon - the military self-acceptance of modern cadets.

Results. The problem of military self-acceptance is considered in the broad context of scientific and psychological research devoted to the psychological characteristics of the military. Military self-acceptance is interpreted as one of the leading components of an individual's self-awareness. It is based on self-knowledge and creates prerequisites for the formation of self-regulation, self-development, self-realization and self-actualization in military affairs. Military self-acceptance is perceived as emotional-evaluative, cognitive and behavioral components of self-awareness, which are manifested in the positive attitude of a person who has chosen military activity as his profession, towards himself and self-acceptance at the level of conscious and assimilated military subjectivity.

Conclusions. Positive self-acceptance of cadets of military institutions is formed primarily due to the ability to multifaceted self-reception at the level of physicality, sociality, spirituality, etc. The formed military self-acceptance gives the cadet grounds to become more adaptable, stronger and more successful in military training and personal growth. Self-acceptance at the level of status-role and physical identification as a «man in a uniform» serves as a guarantee for the formation of an adequate military self-acceptance in a cadet, as well as confidence, courage, pride, patriotism and other prosocial traits.

Keywords: cadets, military institutions, self-awareness, military identity, reception of one's self, military self-acceptance, basic parameters of military self-acceptance.

Вступ. Складні реалії вітчизняного соціуму, який в умовах російсько-української війни зазнає істотних екзистенційних, геополітичних, ментальних, економічних, соціокультурних та інших змін, засвідчують помітне зростання агресивності, що зумовлює

нагальну актуальність вивчення проблем мілітарної свідомості/самосвідомості людини. Непередбачуваний, травмогенний і кризовий перебіг життєдіяльності в екстремальних умовах, загрози для особистісної безпеки, переживання за долю дітей, сім'ї, країни болісно і травмогенно торкаються свідомості й діяльності громадян нашої держави, породжуючи розбалансованість психоемоційного світу і когнітивних моделей його пояснення. Мегафактор війни повсякчасно детермінує і дуже негативно впливає на функціонування самосвідомості людини, ускладнюючи розвиток адекватного самооцінювання, багатогранного образу Я, збалансованої Я-концепції, особистісного і соціального ототожнення. Становлення позитивного, оптимістичного, різнобічного самоприйняття внаслідок підвищеної тривожності і фрустрованості особистості, що живе у хронотопі війни, теж відбувається дуже складно й неоднозначно.

Окремого наукового значення набуває вивчення психологічних особливостей розвитку мілітарного самоприйняття в курсантів військових закладів України, оскільки вони, перебуваючи на юнацькому етапі онтогенезу, мають низку викликів як вікового, так і соціального характеру. Курсанти як майбутні офіцери, які повинні незабаром стати командирами вайськових підрозділів, є дуже цінною і навіть певною мірою елітарною частиною українського війська. Впевнене, адекватне, позитивне й оптимістичне самоприйняття молоді людини у вимірах мілітарного самоусвідомлення та військової фахової підготовки постає істотною запорукою посилення патріотизму, професіоналізму, боєздатності нашої армії. У процесі навчання у військових закладах зазвичай відбувається поглиблене самоусвідомлення курсантів в особистісному, військово-фаховому, компетентнісному, морально-духовному, патріотичному та інших векторах.

Мета статті – здійснити аналітичне вивчення психологічних особливостей мілітарного самоприйняття особистості, зокрема в курсантів військових закладів.

Методи та процедура дослідження. Для забезпечення виконання й досягнення мети дослідження ми застосували методи науково-теоретичного вивчення проблеми : аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, що дозволило констатувати особливості

досліджуваного явища – мілітарного самоприйняття сучасних курсантів.

Обговорення результатів. Проблему мілітарного самоприйняття доцільно розглядати у широкому контексті науково-психологічних досліджень, присвячених психологічним особливостям військових, адже виконувана ними специфічна військова діяльність (як і професійна підготовка до неї) породжує дуже багато як закономірностей, так і парадоксів.

На думку Н. Коструби, дуже важливого значення набуває необхідність вивчення психічного здоров'я військовослужбовців, оскільки від рівня стабільності і функціональної спроможності їхніх психофізичних і морально-духовних станів часто може залежати життя багатьох людей, причому як учасників бойових дій, побратимів, так і цивільних людей, зокрема членів сімей. Вчена наголошує, що серед найтипівіших травмівних для психічного здоров'я військових станів і чинників виступають посттравматичні стресові розлади, тривожно-депресивні дисфункції, переживання горя і моральної травми, а також надмірне самокартання через почуття провини, яке може навіть зумовлювати суїцидальні тенденції. Усвідомлення себе як людини, що спроможна подолати негативні наслідки фізичних і психічних травм, набутих унаслідок руйнівного впливу війни, позитивне прийняття себе у нових видозмінених реаліях, станах, ролях і статусах – шлях до якомога швидшого зцілення від страхів і вигорань та налаштування на оптимістичні траєкторії життєвого шляху (Коструба, 2023).

Мілітарне самоприйняття доцільно розглядати в широкому контексті мілітарної ідентичності. А. Артеменко, К. Батаєва у соціологічному дискурсі здійснили вивчення мілітарної ідентичності та соціальної адаптації ветеранів АТО/ООС. Авторки запропонували концептуалізацію феномену мілітарної ідентичності, висвітлили чинники, які впливають на формування стійкого, ситуативного та несформованого типів мілітарної ідентичності ветеранів, а також розкрили цілу низку проблем і контекстів соціальної адаптації комбатантів. Запропоновано цікаве визначення терміну «мілітарної ідентичності» – «це результат соціальної ідентифікації актора з армією чи військовими групами, який є наслідком інтерналізації цінностей і норм, прийнятих в армійському/мілітарному полі» (Артеменко, Батаєва, 2022, с.7). Згадані дослідниці пропонують

активно застосовувати у наукових дослідженнях поняття «мілітарна ідентичність», оскільки воно певною мірою і багатозначне, і конкретне. Констатовано такі основні її значення: 1) армійська ідентичність, яка співмірна насамперед із проходженням служби в в армії, збройних силах; 2) військова ідентичність, яка маркується у першу чергу в людини, яка воювала, брала участь у військових операціях; 3) ідентичність військовослужбовця, якою позначається ототожнення з військовою справою, причому як теперішньою, так і минулою. Також висвітлено основні сингіфікативні параметри і своєрідні маркери мілітарної ідентичності, що проявляються у таких вимірах і формулюваннях : «я – професійний військовослужбовець», «я – військовослужбовець української армії», «я – захисник батьківщини», «я – доброволець», «я – піхотинець», «я – артилерист» тощо (Артеменко, Батаєва, 2022).

Вважаємо, що така ототожнювальна мілітарна самоназва, наприклад, «я – військовий», «я – воїн», «я – спеціаліст певної військової професії (льотчик, танкіст, сапер, розвідник тощо), є свідченням приналежності до військового фаху й аргументованим доказом власного добровільного позначення, бачення і прийняття себе у статусно-рольових і функціональних вимірах мілітарного самоприйняття.

R. Johansen, J. Laberg, M. Martinussen, вважають, що мілітарна ідентичність перебуває у щільному зв'язку з домінантними цілями, цінностями і завданнями збройних сил, а також наголошують, що якраз у ній концентрована сутність мотивованості рядових і офіцерів на їхню інтерналізацію. Інтерналізація трактується дослідниками як прийняття людиною певного набору й репертуару встановлених іншими людьми норм, вартостей, ролей завдяки різним інституціям і механізмам військової соціалізації (у даному випадку – військові формування, підрозділи, заклади тощо) (Johansen, Martinussen, & Kvilvang, 2016).

Також R. Johansen, J. Laberg, M. Martinussen диференціювали чотири основні модифікації мілітарної ідентичності : ідеалістичну, професійну, військову (Warriorism) й індивідуалістичну та зазначили, що кожна з них по-різному набувається людиною в залежності від її вікових, соціальних та інших параметрів (Johansen, Laberg, Martinussen, 2013).

На думку U. Wagner, J. Stellmacher, O. Christ, P. Tissington можна виокремити три основні форми мілітарної ідентичності: 1) ототожнення з власною кар'єрою в армії; 2) ідентифікація з певним родом військ, армійським підрозділом (піхота, флот, військово-повітряні сили, розвідка, артилерія тощо); 3) набуття тотожності з армією загалом (офіцер, рядовий, сержант, командир тощо) (Wagner, Stellmacher, Christ, & Tissington, 2005).

В. Зливков детально аналізує специфіку євроінтеграційного вектору становлення мілітарної ідентичності українців, що особливо актуально в осмисленні психологічної сутності стратегічних спрямувань нашого народу в умовах війни. Прийняття себе як людини, приналежної до європейської цивілізаційно-культурної ніші, що перемагає/перемогла чужинця-агресора, є потужним мотиватором до впевненого й адекватного самоототожнення (Зливков, 2022).

На думку J. Daley, розуміння військовими базових конструктив етнічної ідентичності, ототожнення і прийняття себе членом певної етнospільноти й нації виступає беззаперечною підставою для цілісного загального самоусвідомлення як на особистісному рівні, так і у військово-фаховій самореалізації (Daley, 1999).

У соціально-психологічному континуумі «збройні сили – суспільство» Zirker Daniel, Danopoulos P. Constantine розглядають психологічні особливості військових як окремої етнічної або квазіетнічної ідентичності у країнах, що розвиваються. Констатовано, що квазіетнічне ототожнення може амбівалентно впливати на формування особистісного і мілітарного самоприйняття (Zirker, Danopoulos, 2008).

Здійснивши вивчення феноменології здоров'я в контексті військової поведінки, S. Lancaster та R. Hart стверджують, що психологічне функціонування людини відбувається істотно якісніше і результативніше, якщо сформована достатня військова ідентичність і прийняття себе як мілітарної особистості. Завдяки створеній шкалі ідентичності воїна, науковці за допомогою онлайн-опитувань ветеранів дослідили, що ветерани з більшою симптоматикою показали вищі бали за підшкалами взаємозв'язку та бачення військових як сім'ї. Прийняття себе як члена певної відокремленої мілітарної спільноти посилює самоусвідомлення й самооцінку військових (Lancaster, Hart, 2015).

Morgan Louise & Aldington Dominic пишуть, що хронічний біль, посттравматичний стресовий розлад і моральні травми у військових ветеранів досить часто породжують страждання та сприйняття себе як скомпрометованої особистості, яка значну кількість життєвої енергії витрачає на подолання наслідків стигматизації (Morgan, Aldington, 2021).

S. Atherton висвітлює цікавий ракурс маскулінного самоприйняття, зокрема у плані своєрідного одомашнення чоловічої ідентичності, що відбувається у військових британській армії внаслідок їхнього повторного вступу у цивільне життя (Atherton, 2009).

Вважаємо, що *мілітарне самоприйняття доцільно трактувати як один з провідних компонентів самосвідомості особистості, який, базуючись на самопізнанні, створює передумови для формування саморегуляції, саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації у військовій справі.* Психологічну сутність мілітарного самоприйняття варто розглядати у широкому контексті мілітарної самосвідомості особистості, зокрема самостійності, самоконтролю, саморегуляції, самоорганізації, самоствердження тощо з урахуванням підвищеної екстремальності військової діяльності.

Услід за теоретико-емпіричними концептами поглядів А. Рое, М. Siegelman щодо феноменології самоакцептації особистості (Roe, Siegelman, 1963) та їхнім творчим розвитком у вітчизняній психології (Гошовська, 2015; 2021; Гошовський, 2008; Візнюк, 2018) ми вважаємо, що *мілітарне самоприйняття доцільно розглядати як позитивне емоційно-ціннісне настановлення людини на себе, що формується під впливом акцептуючих настановлень інших щодо неї в процесі її соціалізації у військових умовах і соціодовкіллі, зокрема військовому навчальному закладі.*

На нашу думку, мілітарне самоприйняття здатне проявлятися з різною мірою вираженості й інтенсивності, тому його межі можуть містити як сильно виражене й повномірне прийняття себе у військовому просторі, часі, образі, традиціях, ритуалах, функціях тощо, так і слабо виражене самоприйняття (наприклад, лише утилітарно-речова привабливість самоакцептації власної зовнішності завдяки красивій військовій формі). Усі наші дослідницькі студії спрямовані на детальне теоретико-емпіричне вивчення феноменології мілітарного самоприйняття курсатнів військових закладів.

О. Вое та Н. Bergstøl здійснили розгляд теоретичних і практичних аспектів самоефективності у військових курсантів і відзначили, що серед різних важливих компонентів одне з найістотніших місць посідає позитивне самоприйняття. Впевнене й адекватне прийняття власного Я, адекватне самооцінювання дають змогу майбутнім офіцерам бути ефективними як у навчанні, так і згодом на службі (Вое, Bergstøl, 2017).

Л. Urbański відзначає, що серед різноманіття виховних функцій офіцерської вищої школи виокремлюється одна з найважливіших – сприяння повномірному ототожненню слухачів з мілітарною професією, навіювання соціально значущої екзистенційно оборонної ваги професії офіцера як успішного й результативного керівника військовослужбовцями. Самоусвідомлення курсанта, прийняття ним себе як майбутнього гідного офіцера завдяки набуттю своєї «офіцерської ідентичності» виступає базовим виховним завданням і результатом вищої військової школи (Urbański, 2004).

Д. Snider та L. Matthews у розлозі науковому дослідженні зазначають, що майбутнє армійської професії залежить поміж іншого від якості підготовки професійних офіцерських кадрів у військових академіях. Прийняття людиною себе в контексті мілітарної готовності як професіонала сприяє її кращій і результативнішій підготовці до виконання надскладних завдань в умовах потенційних воєнних дій. Повномірне самоототожнення майбутніх офіцерів з військовим фахом виступає запорукою як їхнього успішного мілітарного самоствердження, так і плідної мілітарно-професійної самореалізації (Snider, Matthews, 2012).

У монографічному дослідженні аксіологічних вимірів функціонування сучасних польських збройних сил Н. Spustek, М. Bodziany, М. Smolarek, М. Gołębiowski поміж різних розділів, в яких описані базові принципи функціонування армії в реаліях сучасних соціально-політичних та економічних змін, ключовою цінністю визначають «громадянина у формі». Прийняття себе як людини в мундирі закладається у військових академіях, а такі визначальні параметри як військова дисципліна, військова освіта і виховання формують систему цінностей у сучасну мінливу епоху та дозволяють оволодіти соціальною роллю воїна як основи успішності всієї армії (Spustek, Bodziany, Smolarek, Gołębiowski, 2012).

У дослідженні М. Marcinkowski здійснено соціолого-педагогічне вивчення ціннісно-моральних настановлень слухачів військових шкіл і зазначено потужний соціалізаційно-культурологічний ефект, який справляє мілітарно орієнтована освіта на самосвідомість молодих людей. Набуття вартостей оборони національної держави, культивування духу патріотизму, висвітлення історичної тягlosti про значущість професії військового зумовлює появу в курсантів технік і тактик налаштованості на якісне оволодіння таким потрібним фахом. Безперечно, впродовж мілітарної едукaції відбувається процес набуття професійного ототожнення й особистісного самоосмислення та прийняття себе у поціновуваних військових ролях і статусах («курсант», «кадет», «військовий», «майбутній офіцер» тощо) (Marcinkowski, 2012).

Bekesiene Svajone відзначає, що існують прямі й опосередковані зв'язки між рисами особистості та військовою і академічною успішністю курсантів. Здобуття офіцерської освіти у військових академіях є дуже складним як фізичним, так і психологічним випробуванням, а після закінчення навчання курсанти повинні бути готові керувати в екстремальних умовах. Тому важлива роль повинна відводитися формуванню в них спроможностей до самоефективності. Крім когнітивних здібностей і навичок, які передбачають успішність в академічному та професійному середовищі, не менш важливим є позитивне самоприйняття, яке стимулює особистісну продуктивність (Bekesiene, 2023).

Н. Храбан пише, що серед атуальних питань психологічного благополуччя молоді під час навчання за військовим профілем дуже важливим є віднайдення ними себе у складних міжособистісних диспозиціях і внутрішньопсихологічних пошуках. Оскільки у життєвій схемі курсантів тісно збігаються глобальний та ситуативний сенси, то у процесі вироблення самоприйняття можливі різні кризово-стресової ситуації та випробування. Актуалізація життєвої мети, покращення виконання військового обов'язку, активне долання конкретних стресогенних факторів виступають основою позитивного прийняття себе як сучасного успішного курсанта з поціновуваного і престижного військового освітнього закладу (Храбан, 2023).

Р. Невзоров відзначає, що у майбутніх льотчиків системи вищої військової освіти України «Я-концепція» пілота виступає потужним мотиваційним чинником формування професійних льотних

компетентностей. Дослідником висвітлено динамічні аспекти психоемоційних стереотипів, настановлень і раціональних компонентів професійного самоусвідомлення упродовж навчання у вищій школі, зокрема під час тренажерної підготовки. Констатовано, що суб'єктивне бачення себе як високопрофесійного і високомотивованого фахівця вибудовується у курсантів через набуття достатнього інтеріоризованого суб'єктивного «Я-образу» пілота. Він вміщує дуже складний і багатогранний симбіоз : ірраціональну суб'єктивну складову, раціонально суб'єктивний і раціонально об'єктивний компоненти (Невзоров, 2018).

Здійснене О. Воеа та Т. Holtha різнобічне вивчення самосвідомості у військовослужбовців з високим ступенем лідерства дало змогу виокремити сензитивний етап у генезі цього явища – навчання в академії. Оскільки для військового офіцера важливо усвідомлювати свою бажану лідерську поведінку, то вже на етапі курсантства закладаються базові конструкти цього явища, базованого, до речі, насамперед на позитивних самооцінці та самоприйнятті. Дослідивши рівень самосвідомості курсантів Норвезької військової академії щодо лідерської поведінки та як це співвідноситься з уявленнями інших про таку ж лідерську поведінку, науковці встановили дуже важливу роль позитивного прийняття себе як успішного лідера. Натомість самоприйняття на рівні транзакційного нелідерства послаблює особистісний потенціал майбутнього військового командира-лідера. Курсанти розсилали опитувальник розвитку лідерства (DLQ), який вимірює ступінь розвитку лідерства, а також ступінь транзакційного лідерства та нелідерства, своїм командирам, колегам і підлеглим, щоб отримати від них зворотний зв'язок щодо їхньої лідерської поведінки. Вдалося встановити, що курсанти отримали нижчі оцінки як за лідерство в розвитку, так і за позитивні сторони транзакційного лідерства та вищі як за негативні сторони транзакційного лідерства, так і за нелідерство порівняно з їхніми респондентами. Оскільки в оцінках, які курсанти поставили собі самі, вони отримали досить високі бали щодо лідерства в розвитку та позитивних сторін транзакційного лідерства, і досить низькі за негативні сторони транзакційного лідерства та нелідерства, то дослідники вважають, що курсанти загалом мають високий ступінь самосвідомості (Воеа, Torill, 2015).

Ю.В. Александров, розкриваючи психологічні особливості самосвідомості курсантів військового вищого навчального закладу, стверджує своєрідність їхнього професійного самоусвідомлення. Курсанти сприймають себе не лише як суб'єкта навчально-професійної діяльності, але й активно ототожнюють себе із майбутнім військово-професійним фахом. Зазначено, що курсантам притаманний не дуже високий рівень вираженості рефлексивного Я, а також вони менше сумніваються щодо рецепції власного Я та вибору майбутньої професії. Встановлено, що курсанти проявляють більшу схильність до полярних оцінок, дихотомійності мислення, ніж їхні цивільні однолітки. Загалом, у них констатовано чітку вираженість особистісної ідентичності та багатогранну повномірність самоприйняття (Александров, 2016).

Висновок. Поміж багатоманіття сучасних науково-психологічних студій окремого дослідницького статусу набуває мілітарне самоприйняття, яке, будучи полімодальним утворенням, маркує прийняття особистістю самої себе у часто неадекватних і спотворених умовах воєнної дійсності.

Ми вважаємо, що сутнісну феноменологію мілітарного самоприйняття варто відшукувати у широких контекстах самосвідомості людини, зокрема з урахуванням особливостей самоосмислення, самосприймання, саморегуляції самоствердження, самореалізації тощо.

Завдяки мілітарному самоприйняттю відбувається розвиток рефлексії людини як спроможності зрозуміти реальний стан справ під час війни та віднайти сили і здатності взяти відповідальність за те, щоб зберегти і віднайти сенс свого буття. Структура позитивного самоприйняття формується насамперед завдяки здатностям особистості до багатогранної рецепції себе на рівні тілесності, соціальності, духовності тощо.

Сформоване позитивне мілітарне самоприйняття дає підстави військовому стати адаптивнішим, виживальнішим, успішнішим, сильнішим, тобто чинити спротив як імовірній внутрішньопсихологічній невпевненості, тривожності, боязкості, так і застосовувати копінг-стратегії для подолання несприятливих психостанів в умовах воєнного часу.

Набуття курсантами своєрідної «офіцерської ідентичності», прийняття себе на рівні статусно-рольового і тілесного ототожнення

як «людини в мундирі» постають запорукою формування в них як успішного й адекватного мілітарного самоприйняття, так і впевненості, відваги, гордості, патріотизму тощо.

Перспективи дослідження вбачаємо у проведенні розгалужених емпіричних студій з метою констатації особливостей прояву мілітарного самоприйняття в курсантів військових закладів та їхніх однолітків із цивільних закладів вищої освіти, в здійсненні порівняльного аналізу особливостей прояву мілітарного самоприйняття в курсантів за диференціалами «різнотипиний навчальний військовий заклад», «вік», «стать», «досвід участі в бойових діях», а також у розробці програми тренінгу оптимізації мілітарного самоприйняття особистості.

Література

1. Александров, Ю.В. (2016). Особливості самосвідомості курсантів військового вищого навчального закладу. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квітня 2016 р.)*. (с. 36–39). Харків.
2. Артеменко, А., Батаєва, К. (2022). Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС: монографія. Харків: Вид-во ХГУ «НУА».
3. Візнюк, Ю. М. (2018). Самоприйняття як чинник розвитку соціальної ідентичності особистості в умовах сімейної депривації. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук*. Северодонецьк
4. Гошовська, Д. (2015). Позитивна самоакцептація як сприятливий чинник ревіталізації особистості (фемінінний аспект). *Психогенеза особистості: норма і девіація : зб. наук. статей*. Т.2. Луцьк : СНУ імені Лесі Українки. 36–41.
5. Гошовська, Д. (2021). Психогенеза фемінінної самоакцептації дівчаток-підлітків: монографія. Луцьк : ПП Іванюк В.П.
6. Гошовський, Я. (2008). Ресоціалізація депривованої особистості : монографія. Дрогобич : Коло.
7. Зливков, В.Л. (2022). Євроінтеграційний вектор становлення мілітарної ідентичності українців. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. Спецвипуск*. 47–54. <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.7>
8. Коструба, Н. (2023). Психічне здоров'я військовослужбовців. *Психологічні перспективи*, 41, 120–132. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-kos>
9. Невзоров, Р.В. (2018) «Я-концепція» пілота як мотиваційний чинник формування професійних льотних компетентностей майбутніх пілотів у системі вищої військової освіти України. *Advanced Linguistics*, 1, 51–57.
10. Храбан, Н.Є. (2023). Актуальні питання психологічного благополуччя молоді під час навчання за військовим профілем: приклад України. *Вища освіта*. 1(22), 51–66. <http://dx.doi.org/10.32987/2617-8532-2023-1-51-66>
11. Atherton, S. (2009). Domesticating military masculinities: Home, performance and the negotiation of identity. *Social and Cultural Geography*, 10(8), 821–836. <https://doi.org/10.1080/14649360903305791>
12. Bekesiene Svajone (2023). Impact of personality on cadet academic and military performance within mediating role of self-efficacy. *Front. Psychol. Sec. Positive Psychology*. 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266236>

13. Boe, O., & Bergstol, H-O. (2017). Theoretical and Practical Aspects of Self -Efficacy in Military Cadets. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 16(7), 10–29.
14. Boea, O., Holtha, T. (2015). Self-awareness in military officers with a high degree of developmental leadership. *Procedia Economics and Finance*, 26, 833–841, 2212–5671. [http://dx.doi.org/10.1016/s2212-5671\(15\)00889-8](http://dx.doi.org/10.1016/s2212-5671(15)00889-8)
15. Daley, J. (1999). Understanding the military as an ethnic identity. Social work practice in the military. New York, NY: Routledge, 291–303. URL: <http://www.routledge.com/books/details/9780789006264/> (дата звернення 15.06.2018).
16. Johansen, R. B., Laberg, J. C., & Martinussen, M. (2013). Measuring military identity: Scale development and psychometric evaluations. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 41, 861–880. <https://doi:10.2224/sbp.2013.41.5.861>
17. Johansen, R.B., Martinussen, M., Kvilvang, N. (2016). The Influence of military Identity on Work engagement and Burnout in the Norwegian Army Rapid Reaction Force. Walter de Gruyter GmbH. <http://dx.doi.org/10.1515/jms-2016-0196>
18. Lancaster, S. L., & Hart, R. P. (2015). Military identity and psychological functioning: A pilot study. *Military Behavioral Health*, 3, 83–87. <http://dx.doi.org/10.1080/21635781.2014.995254>
19. Marcinkowski, M. (2012) Wartości i postawy moralne słuchaczy szkół wojskowych. *Studium socjologiczno-pedagogiczne*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej im. S. Czarnieckiego.
20. Morgan, L. & Aldington, D. (2021). Chronic Pain, PTSD and Moral Injury in Military Veterans: Suffering and the Compromised Self. *Military Behavioral Health*, 267–274 <https://doi.org/10.1080/21635781.2021.2000905>
21. Roe, A., Siegelman, M. (1963). A parent-child Relations questionnaire. *Child Development*. 34, 2, 355–369. <http://dx.doi.org/10.2307/1126732>
22. Snider, D., & Matthews, L. J. (2012). The future of the army profession (2nd ed.). McGraw-Hill, Boston, USA.
23. Spustek, H. (2012) Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych sił zbrojnych. Wrocław : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych.
24. Urbański, L. W. (2004) Funkcje wychowawcze wyższej szkoły oficerskiej. Poznań: Dom Wydawniczy ELIPSA.
25. Zircer, D., Danopoulos, C. P. (2008). The Military as a Distinct Ethnic or Quasi-Ethnic Identity in Developing Countries. *Armed Forces & Society*, 34(2), 314-337. <http://dx.doi.org/10.1177/0095327x07302978>
26. Wagner, U., & Stellmacher, J., & Christ, O., & Tissington, P. A. (2005). To Be(long) or Not to Be(long): Social Identification in Organizational Contexts. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 131(3), 189–218. <http://dx.doi.org/10.3200/mono.131.3.189-218>

References

1. Aleksandrov, Yu.V. (2016). Osoblyvosti samosvidomosti kursantiv viiskovoho vyshchoho navchalnoho zakladu [Peculiarities of self-awareness of cadets of a military higher educational institution]. *Psykhologichni ta pedahogichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy.: materialy nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 8 kvitnia 2016 r.) – Psychological and pedagogical problems of professional education and patriotic education of the personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: scientific-practical materials. conf. (Kharkov, April 8, 2016)*. (с. 36–39). Kharkiv. [in Ukrainian].
2. Artemenko, A., Bataieva, K. (2022). Militarna identychnist ta sotsialna adaptatsiia veteraniv ATO/OOS [Military identity and social adaptation of ATO/OO veterans]. Kharkiv: Vydvo KhHU «NUA». [in Ukrainian].

3. Vizniuk, Yu. M. (2018). Samopryiniattia yak chynnyk rozvytku sotsialnoi identychnosti osobystosti v umovakh simeinoi deprivatsii [Self-acceptance as a factor in the development of social identity of an individual in conditions of family deprivation]. *Candidate's thesis*. Sievierodonetsk [in Ukrainian].
4. Hoshovska, D. (2015). Pozytyvna samoaktseptatsiia yak spriyatlyvyi chynnyk revitalizatsii osobystosti (femininnyi aspekt) [Positive self-acceptance as a favorable factor of personality revitalization (feminine aspect)]. *Psykhoheneza osobystosti: norma i deviatsiia : zb. nauk. Statei – Psychogenesis of personality: norm and deviation: coll. of science Article, T.2*, 36–41. [in Ukrainian].
5. Hoshovska, D. (2021). *Psykhoheneza femininnoi samoaktseptatsii divchatok-pidlitkiv [Psychogenesis of feminine self-acceptance of teenage girls]*. Lutsk : PP Ivaniuk V.P. [in Ukrainian].
6. Hoshovskyi, Ya. (2008). *Resotsializatsiia deprivovanoi osobystosti [Resocialization of a deprived individual]*. Drohobych : Kolo. [in Ukrainian].
7. Zlykov, V.L. (2022). Yevrointehratsiinyi vektor stanovlennia militarnoi identychnosti ukrainsiv [European integration vector of formation of military identity of Ukrainians]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia psykhologichni nauky. Spetsvypusk – Bulletin of Lviv University. Psychological sciences series. Special issue*, 47–54. <https://doi.org/10.30970/PS.2022.spec.7> [in Ukrainian].
24. Kostruba, N. (2023). Psykhichne zdorovia viiskovosluzhbovtiv [Mental health of military servicemen]. *Psykhologichni perspektyvy – Psychological Prospects Journal*, 41, 120–132. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-kos> [in Ukrainian].
8. Nevzorov, R.V. (2018) «Ia-kontseptsiia» pilota yak motyvatsiinyi chynnyk formuvannia profesiinykh lotnykh kompetentnosti maibutnikh pilotiv u systemi vyshchoi viiskovoi osvity Ukrainy [The pilot's "self-concept" as a motivational factor in the formation of professional flight competencies of future pilots in the higher military education system of Ukraine]. *Advanced Linguistics, 1*, 51–57. [in Ukrainian].
9. Khraban, N.Ie. (2023). Aktualni pytannia psykhologichnoho blahopoluchchia molodi pid chas navchannia za viiskovym profilem: pryklad Ukrainy [Current issues of psychological well-being of young people during military training: the example of Ukraine]. *Vyshcha osvita – Higher Education*. 1(22), 51–66. <http://dx.doi.org/10.32987/2617-8532-2023-1-51-66> [in Ukrainian].
10. Atherton, S. (2009). Domesticating military masculinities: Home, performance and the negotiation of identity. *Social and Cultural Geography*, 10(8), 821–836. <https://doi.org/10.1080/14649360903305791>
11. Bekesiene Svajone (2023). Impact of personality on cadet academic and military performance within mediating role of self-efficacy. *Front. Psychol. Sec. Positive Psychology*.14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266236>
12. Boe, O., & Bergstol, H-O. (2017). Theoretical and Practical Aspects of Self -Efficacy in Military Cadets. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 16(7), 10–29.
13. Boea, O., Holtha, T. (2015). Self-awareness in military officers with a high degree of developmental leadership. *Procedia Economics and Finance*, 26, 833–841, 2212–5671. [http://dx.doi.org/10.1016/s2212-5671\(15\)00889-8](http://dx.doi.org/10.1016/s2212-5671(15)00889-8)
14. Daley, J. (1999). Understanding the military as an ethnic identity. *Social work practice in the military*. New York, NY: Routledge, 291–303. URL: <http://www.routledge.com/books/details/9780789006264/> (дата звернення 15.06.2018).
15. Johansen, R. B., Laberg, J. C., & Martinussen, M. (2013). Measuring military identity: Scale development and psychometric evaluations. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 41, 861–880. <https://doi:10.2224/sbp.2013.41.5.861>

16. Johansen, R.B., Martinussen, M., Kvilvang, N. (2016). The Influence of military Identity on Work engagement and Burnout in the Norwegian Army Rapid Reaction Force. Walter de Gruyter GmbH. <http://dx.doi.org/10.1515/jms-2016-0196>
17. Lancaster, S. L., & Hart, R. P. (2015). Military identity and psychological functioning: A pilot study. *Military Behavioral Health*, 3, 83–87. <http://dx.doi.org/10.1080/21635781.2014.995254>
18. Marcinkowski, M. (2012) Wartości i postawy moralne słuchaczy szkół wojskowych. *Studium socjologiczno-pedagogiczne*. Poznań: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej im. S. Czarnieckiego.
19. Morgan, L. & Aldington, D. (2021). Chronic Pain, PTSD and Moral Injury in Military Veterans: Suffering and the Compromised Self. *Military Behavioral Health*, 267–274 <https://doi.org/10.1080/21635781.2021.2000905>
20. Roe, A., Siegelman, M. (1963). A parent-child Relations questionnaire. *Child Development*. 34, 2, 355–369. <http://dx.doi.org/10.2307/1126732>
21. Snider, D., & Matthews, L. J. (2012). The future of the army profession (2nd ed.). McGraw-Hill, Boston, USA.
22. Spustek, H. (2012) Obywatel w mundurze. Aksjologiczny wymiar funkcjonowania nowoczesnych sił zbrojnych. Wrocław : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Lądowych.
23. Urbański, L. W. (2004) Funkcje wychowawcze wyższej szkoły oficerskiej. Poznań: Dom Wydawniczy ELIPSA.
24. Zircer, D., Danopoulos, C. P. (2008). The Military as a Distinct Ethnic or Quasi-Ethnic Identity in Developing Countries. *Armed Forces & Society*, 34(2), 314-337. <http://dx.doi.org/10.1177/0095327x07302978>
25. Wagner, U., & Stellmacher, J., & Christ, O., & Tissington, P. A. (2005). To Be(long) or Not to Be(long): Social Identification in Organizational Contexts. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 131(3), 189–218. <http://dx.doi.org/10.3200/mono.131.3.189-218>

Received: 06.11.2023

Accepted: 26.11.2023